

לפרשת הטקטיקה והאורח האופרטיבי של הפרטיזנים

לאחר שהבאנו בחוברות הקודמות כמה קטעים מתוך הספר של פ. ורשיגורה „אנשי המצפון הטהור” ועמדנו בגליון האחרון על מבנה החטיבה וארגונה, — הרינו מסכמים בזה בפרשת הטקטיקה והאורח האופרטיבי של חטיבת קובפאק.

כמעט שמן הנמנע הוא לסכם ולהגדיר את הטקטיקה הפרטיזנית בנוסחה מסוימת. אמנם פ. ורשיגורה מנסה לקבוע מעין נוסחה כללית באמרו: „הניידות היא גם הטקטיקה והאיסטרטגיה הפרטיזנית”; ואכן, נוסחה זו מגדירה, במידת-מה, את הטקטיקה של חטיבת קובפאק. אולם בסיפורו של פ. ורשיגורה עצמו מובאות דוגמאות לעשרות הסותרות הכללה זו — ואינן משום כך פחות טיפוסיות למלחמה פרטיזנית. כי האמת היא, שבאופן פחות או יותר ברור התבלטו במהלך ההתפתחות בחזית-רוסיה, ובעורף האויב, שני סוגים עיקריים של מלחמה פרטיזנית: א) ע”י חטיבות ניידות, בעלות עצמת קרב גיכרת — עד כדי שנים-שלושה בטליונים לוחמים, לעתים — חטיבות החסרות בסיס קבוע והיוצרות, מדי פעם בפעם, „בסיס-עראי” לעצמן, בדרך של השתלטות על שטחים רצופים הנכבשים מידי האויב, או תוך הישענות על יחידות פרטיזניות מקומיות — או בשתי הדרכים יחד; ב) ע”י פלוגות מקומיות, קטנות באופן יחסי, המתבצרות ביערות או בכיזות, שהם בתינת בליעבור לגבי הציוד הממוכן או הממונע והנשק הכבד אשר לאויב. פלוגות קטנות אלה (דהיינו, הסוג השני) פועלות לפי העקרון של „פגע וברח” — וה”ברח” כאן מכונן אל בסיסן הקבוע, שקשה לאויב להבקיע דרך אליו, בלב היערות והביצות. התיאורים בספרו של פ. ורשיגורה מבוססים בעיקר על נסיון החטיבות מהסוג הראשון, — שדוגמה בולטת להן שימשה חטיבתו של קובפאק.

ודבר אחד — „בלתי-פרטיזני” מאוד, לכאורה — יש לזכור: הטקטיקה ודרכי-האופרציה של חטיבת קובפאק אינן באות אלא כדי למלא אחרי המגמה האיסטרטגית הגדולה, הניתנת מדי פעם בפעם ממוסקבה מ”מטה-הפרטיזנים” המרכזי, ובכמה מקרים — ע”י סטלין בעצמו. ומכאן — מעובדת כפיפותו של המצעי הפרטיזני לרצון תכניתי איסטרטגי מרכזי ולצרכיו — מקור ההבדלים הגדולים, מדי פעם, בדרכי הביצוע. שלל דוגמאות, „הסותרות” כביכול זו את זו, מצוי לכך, החל מהתנועה בהסתר נמרץ (בשעת חזירה מחודשת מיערות בריאנסק לאוקראינה, בראשית סתיו 1942), כשקובפאק בודק כל עגלה וגלגל, לראות אם שומנו כראוי וחותלו בסחבות, למניעת רעש, בותן כל יחידה קטנה, ומהיר על התנהגות והופעה „כיאה לפרטיזנים”, „ללא דפיקות וללא חריקות, באופן שלא ידפוק דבר, לא יחרוק ולא ירטט — ורק אישות-שרדוש תהלך על פני אוקראינה”¹); כי התפקיד היה: לתדור, מבלי לעורר תשומת לבם של הגרמנים, ומבלי לגרום לריכוז כוחות מצדם. אך בו ברגע שקובפאק נוכח, כי דבר המסע ממילא כבר נודע לגרמנים (מחמת התבסמותה, של פלגת-הבטחה, והרעש האיום שהקימה תוך כך), — משנה הוא את הטקטיקה ואורח התנועה לחלוטין: — „אם כך, ואם נגזר עלינו לפרוץ לרכים — הרי בדין שיעשה הכל ברעש-געש דוקא, וככל האפשר בנריחות, כדי לא לתת לגרמנים שהות לקנות להם ישיבה על כתפינו”.

אכן, למעשה עלה יסוד הרעש על זה של הפרץ בחזירת קובפאק לאוקראינה — ובזה היה עיקר ערכו, כנשק „המלחמה הפסיכולוגית”. בעברם, במרחק מה, על פני איזו

(1) על ה”לוגיטיקה” הפרטיזנית שבהכנות אלו — עוד ידובר לחור.

עיר, והיא לחלוטין מתוּן למסגרת של משימות מסעם, מצוה קובסאק לפתוח עליה באש
מכל התותחים אשר לחטיבה. המחבר מציין שהיה זה "מעשה אמון" — אמון, היודע לחשב לא רק
את עובדות המלחמה הממשיות — הקרב, החבלה — אלא גם את הדין של קרב רב־רושם
על העם ועל צבא האויב, אכן מילאו אותן ששים יריות־התותחים על קרלובץ (עיר שרבים מאנשי
החטיבה באו ממנה, ואחד הבטליונים אף נקרא בשמה) את תפקידן. מכאן דמה מסע החטיבה אל
עבר הדינפר למפלי־שלג מראש הר. הבהלה שבקרלובץ התפשטה חישמה, באמצעות הטלגרף
והטלפון, השמועות הפכו את היחידה הפרטיזנית — ל"חיל צבא שפרץ את החזית". דיברו על
שלושים־ארבעים אלף חיילים, מזוינים בטנקים ובאווירונים. חילות־המצב הגרמניים הסתגרו
במקומותיהם — וביקשו עזרה. קובסאק, שהתחיל את המסע ב"איושת־דרוש", בעברו כ־20
ק"מ ליום, מתקדם עכשיו כזי ששים ושבעים ק"מ ליום (כשעקר התנועה בעגלות, כמוֹבץ),
ומוסיף לפתח את המהירות. בשבוע השני בנובמבר 1942 הגיעו לדינפר וחצוהו בסירות ודוברות,
ליד העיירה לויאב, שבשפך הנהר סודו לדינפר.

על יסוד הלקח של קסע־מסע זה מסכם ורשיגורה את דמותו האופינית של קרב־פרטיזנים:
"....את החלק הזה של מסע־הפשיטה עברנו והלכנו, כאמור, ב"רעש־געש"; מדי
יום התרחשו קרבות, או לפחות תגרות ועירות. לרוב התנהלו הללו במשמרות־ההבטחה,
ובקרבות אלה נודמן לי להשתתף אך מעט".

"קרב־פרטיזנים בהגנה יש בו ענין אך לעתים רחוקות. כל מהותו מותנית בכך,
שיש למנוע את האויב מלהגיע לעצם מקום תנוחתה של החטיבה, לחפות על קרונות־הכבודה,
על המטה, על הפצועים; להמשיך את הקרב עד שקיעת החמה מבלי שיתגלו לאויב מערך
הכוחות העיקריים ותנוחתם, וכן כמות אמצעי־האש של הפרטיזנים. יש לחסוך את הללו
עד הרגע המכריע, לקראת האפשרות שהאויב ידע, תוך יום אחד, לרכז כוחות
משלו וליצור מצב שיחייב את הטלת כל כוחות־הקרב ואמצעיו למערכה, ואילו, משהומשך
הקרב עד לערב — יש להינתק ממגע האויב, ולהסתלק".

"צורת־קרב זו עלולה להיות מעניינת רק במקום שהיא עוברת מהתגוננות
להתקפה — ואחר כך לדליקה אחר האויב, והשמדתו. אולם בימים הראשונים של
מסע־הפשיטה שלנו זכיתי להשתתף גם באחד מאותם קרבות־פרטיזנים האופייניים, המפתי־
עים תמיד בחוצאותיהם: — הלא הוא המארב...."

המשימה של חטיבת קובסאק היתה הפעם — להגיע לסביבות פולסיה וליצור שם
אדמה קטנה — דהיינו אדמת־פרטיזנים (לעומת "האדמה הגדולה", ששתי־רוסיה שלא נכבש),
לשם כך היה על החטיבה לחצות לא רק את הדינפר, אלא גם מספר ימים לאחר כך, בהמשיכם
דרכם דרום־מערבה, את הפריפיאט, ולעבור בסה"כ מרחק של אלפי ק"מ בערך ביערות
בריצינסק. השטח, שהיה צורך להפכו ל"אדמת־פרטיזנים", היה שטח ביצות ויערות כמעט ללא כל
דרכים ועורקי־החבורה מרכזיים. שטח מיוחד זה, שמדרום לפריפיאט התיכונית, כלל כמה
איזורים — ביחד, מרחב עצום — כפופים למרותו של "גאביטס־קומיסר" (נציב־מחוז) גרמני,
אשר בחר לו כמרכז את העיר הקטנה ללציצי. כדי להשתלט על השטח ולהפכו לאדמת־
פרטיזנים היה הכרח להתגבר קודם כל על היל המצב של ללציצי ולהכריתו — ולשחרר ע"י
כך את כפרי־היערות מכל שליטה ממשית של הגרמנים. הפעולה נגד ללציצי תוכנה במגמת
הכיתור וההכחדה, מבחינות אלו, הטקטיות־גרנדא, היה זה קרב "רגיל" מול־פני־האויב, ו"בלתי־
פרטיזני" לגמרי; כי, אכן, מסכת זו של פרטיזניות־רבתי כללה לא רק הרבה מהארגון והמשמעת
ה"סדירים", אלא גם מאמצים־המלחמה הסדירים, — שהתמזגו בתוכה עם תחבולות
ינוהגים פרטיזניים מובהקים.

הקומיסר רודניוב, בדברו, אל המפקדים לפני הקרב לכיבושה של אותה עיירה היה
אומר: "חבראי! החזיקו מעמד! דעו: ללציצי כמוה כ"קאנה"², שבשילנו הפרטיזנים". כרגיל
(2) המערכה הנודעת, בה כותר והוכתר חיל־הרומאים העיקרי ע"י צבא הכנענים בפיקודו
של תניבעל.

בפעולות כאלה, המבוססות על כיתור, נודעת חשיבות מכרעת לתיכנון של יציאת היחידות במועדן וכסדרן לנקודות ההסתערות, ותיאום הפעולה, המתפתחת ע"י יחידות שונות בעת ובעונה אחת. כאן נפגשו בהכרח של הסתערות ישראל על בתים מבוצרים, תיבות-שדה וכדומה. השתמשו גם באש כיעור-ישיר של תותחים, מטווחים קצרים מאוד, למיגור ההתנגדות בבתים מבוצרים כאלה. הפעולה הצליחה והתפתחה בהתאם לתכנית, חיל המצב הושמד — וכן מוגרה התגבורת (שתי מכוניות-שריון וכשלוש מאות איש רגלים במכוניות, שהגרמנים שלחו לעזרת חיל-המצב הנצור). מרגע זה התחיל קופבאק עושה כבתוך שלו בשטח עצום — השטח הנצור של היערות, וישובי-היער, מסביב ללצ'יצי, שלא נפל כמעט משטחה של א"י המערבית. אולם אין הוא אומר כלל להשתקע כאן. המעשה שנעשה עם כיבוש ללצ'יצי היה נחוץ רק כדי לאפשר את ארגון הפרטיזונים המקומיים, שיוכלו לשמור על ה"אדמה" החדשה לאחר צאתו את המחוז, וכן לארגן שדה-תעופה, לשם קשר עם ה"אדמה הגדולה", לשילוח הפצועים לבתי-חולים שם, ולקבלת תחמושת ותמידי-נפץ הדרושים לכביצוע כמה פעולות תוקפניות גדולות. ואחר כך אמר להמשיך במסע. בהתאם למגמה חדשה, לאחר שכבר נוצר בעורפו של האויב "חבל-פרטיזנים" חדש, גדול בהרבה מהבריגאדנסקאי, והפעם — כבר במערב של אוקראינה. אין כל אפשרות לעמוד כאן על שפע הפעולות הקטנות, של יחידות-ההבטחה ושאר יחידות, שהגן מעשי יסודיים בסיפור שלפנינו — אף כי רבות מהן מלאות ענין כשהן לעצמן, ורצופות גבורה והעזה.

*

ראוי לציין במיוחד את פעולות הסיור ועבודת הסיירים, שאינה פוסקת לרגע, הן בזמן המסע, הן בזמן החנייה והן בזמן הקרבות. שתיים הן מטרות הסיור: (א) הספקת ידיעות על האויב ל"אדמה הגדולה" (הוא אומר, סיור "איסטרטגי"); (ב) השגת אינפורמציה על האויב, המשמשת יסוד לפעולת היחידה עצמה.

המחבר, גנרל-מיוז פטרו ורשיגורה

המחבר, המשמש בתקופה הנדונה מפקד הסיירים ואחראי לקשר עם ה"אדמה הגדולה" (הוא אומר, סיור "איסטרטגי"); פעולת הסיור, נוסף על כך הוא פועל לא מעט בהסקת המסקנות מתוצאות הסיורים — ובמידת-מה גם בתכנון הפעולות הנובעות מכך. אכן, בתקופה זאת של החנייה וארגון "אדמת הפרטיזנים" (סוף נובמבר — מחצית דצמבר 1942), בוצעו גם פעולות שחרגו הרחק ממסגרת פעולתן של יחידות-ההבטחה. בתורת דוגמה לפעולות מסוג זה תצוין במיוחד זו המופיעה בספרו של פ. ורשיגורה, בשם "הצלב-שלי-רני". בצדה של "אדמת-הפרטיזנים", בפאת-המערב של אותם שטחי-היער הגדולים, שוכנת העיר

רני, ונודעה לה חשיבות באשר עברו דרכה, והצטלבו בתוכה, שתי מסילות ברזל רבות-ערך. האחת — מצפון לדרום (מבארנוביצי שבמערב-בילורוסיה לרובנו שבמערב ווהלין); והשניה — ממערב למזרח (מקובל שבצפון-מערב ווהלין — סמוך ל"זוית" עם בילורוסיה ופולין — לקיוב

עצמה, בירת אוקראינה). המסילות הופעלו „במלוא הקיטור“. למורח הלכו רכבות גדושות צבא
 התהמושת; ולמערב — עמוסות לחם, עצים, ואף אנשים, שנשלחו לעבודה לגרמניה. לא
 מעט התחבטה מפקות קובפאק בשאלה, כיצד להתגבר על ה„עכביש“ הזה ש„רגליו“ שלוחותיו
 — מסייה“ב — נמשכות לכל עבר. (בציוריות האופייניות לסיפורו של פ. ורשיגורה מתואר
 צומת זה של מסייה“ב כ„עכביש הקטן והרע“, „המשמין וגדל מזרם התנועה העובר דרכו“).
 גודל חיל-המצב של העיר ומצבה הטופוגרפי לא איפשרו „חזרה“ על מעשה ללציצי, וכל התקפה
 ישירה עליה היתה מן הנמנע, בכלל. וכך נוצרה התכנית שהעידה על בגרות מקצועית —
 במחשבה ובביצוע התכנית — של החבר הפיקודי כולו של החטיבה — הן המתכנן, —
 הגבוה — והן המגשים, הבינוני, כמה עשרות קילומטרים מהעיר סרני, לכל כיוון, נחצות המסילות
 עיי נהרות רבים. הרעיון היסודי של הפעולה היה: לפוצץ, בבת אחת, את כל גשרי המסילות,
 כך שמבלי לפגוע בעיר עצמה תשחק פעולת צומת-המסילות שבה; באמרת-סיכום: „לקצץ
 את שלוחות העכביש“. קל להבין מה רבו קשייה של פעולה מעין-זו. המרחק מן החגיה אל
 המגמות היה 100 ק"מ ולמעלה. המרחק בין הגשרים-המגמות — 35-50 ק"מ בין האחד לשני.
 הפיצוץ של חמשת הגשרים (2 — על מסילה אחת) צריך היה לצאת לפועל בקירוב
 באותה השעה.

כל אחד מחמשת מפקדי הפלגות³, שהשתתפו בפעולה כללית זו, היה למעשה עצמאי
 בכל עת ביצוע משימתו, בשל חוסר כל אפשרות של קשר בין הפלגות הללו, אם באמצעות
 רקטות או על ידי פרשים-שליחים. וזאת לזכור: כל אחד מהם פעל בעורף האויב בלי שיהיו
 לו „שכנים“ לפעולה. בכלל קשה היה להגדיר בדיוק את המושגים של „עורף“ בפעולה זו כי
 „מהותה הטקטית היתה — מלחמה בלי חזית ובלו אנשים“, וזה על פני שטח של עשרות
 ק"מ לאורך ולרוחב, וכאלף-אלפיים ק"מ מרוכעים — היקפו. כל הפעולה התפתחה ועברה
 לא במצב של „חזית“, אלא בזה של „צלב“. הפעולה חושבה לשלושה ימים: א) יציאה
 לעמדות-ההתקפה; ב) פיצוץ הגשרים; ג) מסע השיבה וההצטרפות לכוחות העיקריים. ההצלחה
 היתה שלימה. מוז'האוויר היה נאה, ודרך-המגלשות הטובה איפשרה לסוסים, שהיו אחרי נופש,
 להוביל תוך יממה את הפלגות לעמדות-ההתקפה. היחידות השונות, כמנגנים הללו בתזמורת
 משוּבחה, מילאו כל אחת את תפקידה בדייקנות ובסדר. הפיצוצים, על אף המרחקים הגדולים,
 בוצעו בהפרשים של רגעים בלבד. אחרי הפיצוצים נשלחו שוב פלגות מארב רבות
 לאותם המקומות עצמם. — ותפקידם היה להפריע בתיקון הגשרים ובהעצרת המשאות מרכבת
 לרכבת בנקודות הניתוק, שאורגנה עיי הגרמנים לשם חילוּש ארעי של התנועה וכדומה.
 פעולה נועזת ורחבת-מידות זאת בסביבות סרני לא יכלה, כמובן, לעבור ללא תגובה
 נגדית. הגרמנים ריכזו עתה כוחות גדולים ופתחו בהתקפה על הפרטיזנים (תוך ביצוע מעשי-
 אכזריות רבים בכפרים ובתסביבה). ראשית חכמה בניהוג הפרטיזנים בתקופה זו היתה „לקבל
 את הקרב רק במקום ובתנאים הנוחים לחטיבה ואינם נוחים לאויב“. הגיידות וריבוי המסעות
 מקנים לחטיבה כזאת גמישות-יתר. כתמרון בלתי פוסק מצליחה חטיבת קובפאק להתחמק,
 כשטבעת האויב נראית כתרוקה ביותר — ולהכות, שוב, דוקא במקום שהאויב אינו מוכן לכך.
 ונזכור-נא, שהדבר ניתן לביצוע רק הודות לסיוור, שהועמד על גובה רב.

אכן, אותו קרב-גלושקיביצי הממושך (6-20 בדצמבר), בו הפעילו הגרמנים כוחות
 גדולים — פ. ורשיגורה „עוקף“ אותו בסיפורו, כאילו היו כאן דברים שתיאורם אינו עלול
 לגרום קורת-רוח יתרה. גם מן העובדה, שהיתה שם שעה של אפתעה לפרטיזנים
 וכשתפסה יחידה גרמנית עמדה בדרך נסיגתם), ומן הרמזים הפזורים בהמשך הסיפור — ניתן
 להסיק, שהגרמנים ראו בקרבות גלושקיביצי ובוחציה משום „תגמול“. על ללציצי ועל סרני.
 אגב, אותו קרב בוחציה התחולל תוך נסיון לעבור, במסע הנסיגה צפונה, דרך הכפר הגדול,

(3) לפי ידיעה אחרת הופעלו כסה"ב, אולי גם לצרכי הבטחה או לפגיעות נוספות, מאוחרות
 יותר, שמונה פלגות.

שנתברר פתאום, שכבר נתפס הכפר ע"י גרמנים — וכאן חזרה פרשת ללצייץ, עם הסתערות חזיתית על בנינים מוגנים והפעלת תותחים. "בכינוך ישרי". אולם כאן לא עלה בידי הפרטיזנים לחסל את ההתנגדות הגרמנית, והתברר שוב כי "להוליך אנשים על פני שטח פתוח לקראת מכונות ירייה מוסתרות מאחורי קירות-אבן — מעשה הסר-טעם הוא". תחת לפרוץ דרך הכפר — עקפוהו, לאחר יום של קרב. אבידות הפרטיזנים, בפצועים בלבד, היו 47, מהם מפקדים וסיירים (מספר ההרוגים לא נזכר). וכאן יש לציין דבר אופייני גם לפסיכולוגיה וגם לחשבון המלחמה הפרטיזניים: אף כי סברו שאבידות הגרמנים עלה בהרבה על מספרים אלה (דובר על 200 הרוגים ויותר) — ראו בתוצאות אלו מפלה רצינית, כי יקר חשבון-האדם בחטיבה הפרטיזנית, מעל לכל אמת-מידה מקובלת בצבאות "תקינים".

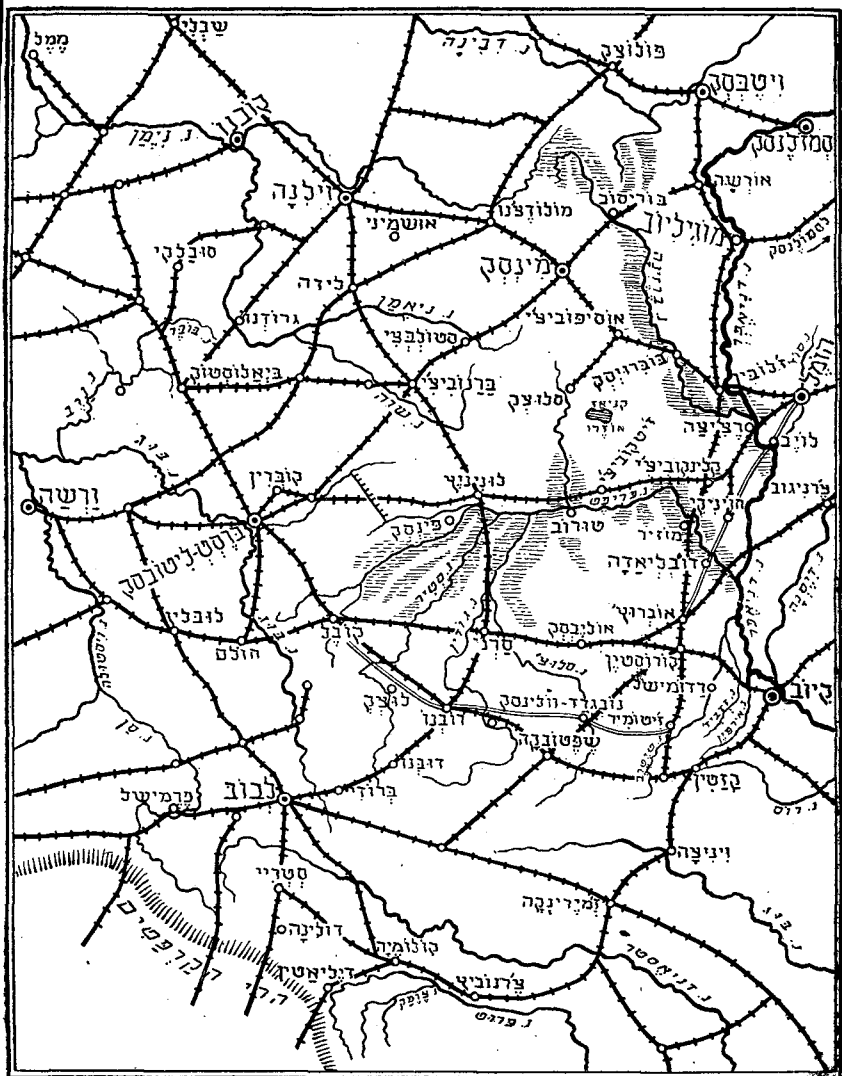
מתוך הקרבות — המוצלחים פחות או יותר — של תקופה זו כדאי לציין מקרה אחד, המוכיח את הערך הרב של יתרון-האינפורמציה שבידי הפרטיזנים, — והסכנה הגורלית שבה עדרו כרגע הנחץ.

החטיבה חנתה במקום אחד (בטוניז' והסביבה, במרחק-מה דרומית לפרפיאט התיכון), והבטיחה את עצמה מכל הצדדים — חוץ מצד אחד, שנראה כבטוח בגלל חוסר גשר על נהר הפרפיאט ליד העיר טורוב, שמצפון להם. והנה לפתע, לאחר הצהרים ב-30 בדצמבר, מופיע ראש שדרת-מסע של בטליון גרמני בכפר טוניז', מקום חניית שני בטליונים של הפרטיזנים. ההפתעה היתה גדולה לשני הצדדים. אבל שיחק לו מזלו לצד האחד, הבטליון הגרמני מסוג גייסות-העורף מוצטיהיכולת, ועצר ברחובות, ובו בזמן התקיפה פלוגה את שדרת-הכבודה של ביער לאורך כביש טורוב-טוניז'. פרצה בהלה והחלה מנוסה. רק מפני חשש פגיעה בחושך (כי כבר העריב היום) באנשי החטיבה עצמה, הופסקה השמדת הגרמנים. כלי הנושק-המסייע הכבד אשר לבטליון הגרמני, כל התובלה ומאות הרוגים נשארו במקום הקרב בתוך הקר. למחרת מצאו ב"תיק-השדה" של המפקד הגרמני פקודה: "לצאת לשעה 23.00, 30.12.42, אל השטח שמצפון לכפר פוחצ'יה, להכות במפתיע את הפרטיזנים, ול"סרק" אחר כך את היערות בסביבות טוניז'. בשעת ביצוע המשימה — לקחת בחשבון שהפרטיזנים מוקפים ממערב, מדרום וממזרח ע"י הבטליונים שלנו 105, 233, 231, 417". (אגב, מכאן יש ללמוד על הכוחות הרציניים שרוכזו נגד יחידות קובפאק).

קובפאק עצמו לא היה שבע רצון מפעולה זו: (א) מפני שלא ראהו מראש; (ב) שלא הספיק להשיג בה את האויב עד תומו. אכן, משקובפאק מגיע לפיסקה שבפקודה המצוה "לסרוק" את יערות טוניז' — פורץ הוא בצחוק למחשבה, כיצד "סירקו" הגרמנים את היער כולו, ומעיר: "הרי לכם סריקה. סריקה-רבתי היתה זאת!" והדבר הופך בדיחת-היום בחטיבה כולה.

באחד בינואר צלחו הפרטיזנים מחדש — הפעם מדרום לצפון — את הפרפיאט לא רחוק מ"עיר-דוד" (דוד-גורודוק), על פני הקרח הבלתי-יבטוח. סמוך למעבר הפרפיאט נתקלו בשלוחותיה של יחידת פרטיזנים ניכרת ורבתי-יכולת, מהסוג "מקומי" הבלתי-נייד, בפיקודו של "בטיה" (מי שהיה מהנדס), שמרכזו הסתתר מאחורי רצועת-ביצות ושדות-מוקשים מאורגנים ימשוכללים להפליא; בדרך נס נמנעה התנגשות-דמים אגב אותה פגישה, בשל החשד ההדדי, שגם הצד שממול — אויב הנהו. פרק זה ניתן בספרו של ורשיגורה בצורה מקוטעת מדי-נראה שעוד יש מה ללמוד על גילויי הפרטיזניות בנוסח יחידתו של "בטיה".

במשך ינואר חנו במקומות שונים מצפון לפרפיאט ולקו מסה"ב הומל-לונניץ-פינסק, — ושם בלב בילורוסיה, אירגנו שדה-תעופה זמני, על האגב "קינאד-אזיר" (או "זיד-אזיר"), מכוסה הקרה. משם שולחו הפצועים, שם נתקבלו התחמושת והמרי-הנפק, (עד כדי 6-8 מטוסי-תחמושת לילה אחד), אך חיל-האוויר הגרמני גילה את המקום, והאויב החל לרכז כוחות גדולים, כדי

לכתרו. ב־1 בפברואר, בלילה, פרצו הפרטיונים את טבעת-הכיתור בתנועה בלתי-צפויה, לעבר המערב דוקא, וכמעט עד לפינסק. בימים שלאחר זאת שוב נשלחו פלגות מזרחה — לעבר תחנת האתחה, וגשר מסייה"ב ושדה-התעופה שלה, להכות בעורף טבעת-הכיתור הגרמנית שעדיין הוסיפה לאיים בהשמדה על יחידות הפרטיונים הבילורוסיים באיזור היערות המוקף, שממנו פרץ קובפאק, כדי לחלץ את הללו ו"למשוך" את הסכנה מהם והלאה. וכדי לאלץ, ביתר ודאות, את הגרמנים לפרק את ה"טבעת" ולשלוח כוחות ניכרים מערבה — שוגרה פלגה לפינסק, —

אמנם, רק מחלקת-סיירים אחת — אך סופחו אליה מרגמה ומכוונת-יריה, וניתן לה מלאי משולש של תחמושת. עליה הוטל: להרעיש במלוא המרץ והכוח האפשרי את בירת-המהוז — ולחמוק בשם בכל המהירות. שתי התחבולות הצליחו ביסודן. מפקד מחלקת הסיירים חזר והודיע בצחוק: „הוי, הרבצנו להם אש-פריצים, — ועוד כמה-שנאמר! היתה אש כזאת שה-פריצים“ סברו, כי לא פחות מדיכוייה תוקפת אותם!“ ליד לאחזה. אמנם לא הצליחו לפוצץ את הגשר, וגם מטוסים לא נמצאו אותה שעה בשדה-התעופה, אך מספר הפלוגות שכבשו את התחנה ערכו בה „הצגה חגיגית“ כזו שמעתה הונח לפרטיונים הבילורוסיים, וגייסות הגרמנים רוכזו לאורך מסילת-הברזל.

עתה הורה שוב הנסיון, עד כמה מסייע לפרטיון, בתנאי רוסיה, החרף, המאפשר תנועת-מגלישים מהירה על פני יערות, ביצות ונהרות. החלו מסעות-יום, אמנם קצרים ביותר, בכיון משתנה מדי יום. ולאחר זאת מ-שטיבכנו וטישטשנו את עקבותינו לחלוטין, אילצנו את הגרמנים, בחבלות-הסחה ומארבים ועיריים בלתי-פוסקים, לעבור להגנה, ולכוון את כל כוחותיהם הפנויים להבטחת מסילות-הברזל והמרכזים החשובים. כעבור ימים מספר שוב היתה פנויה לפנינו הדרך למערב. אפשר היה לנוע לעבר בריסק; ושם — מי יודע — אולי לדגל מעל לבוג המערבי, לויסלה...“

אכן, לאחר שיקול רב ועיון-שעות במפה, כיון הפיקוד את החטיבה דרומה — שוב, מעבר לפריפאט ולתוך צפון-ההלין האוקראינית.

לאחר ביצור אותה „אימה הקטנה“ שביערות פוליסיה, — ולאחר נופש מה וקליטת „תגבורות“ מהאוכלוסיה ומפגרי הצבא-האדום שנשארו בסביבה מאז הנסיגות, — בא שוב מסע, המענין מפאת הנאמנות למטרה ולתפקיד, והימנעות מנצחונות קלים, אף אם נראו בטוחים ביותר, כדי לא לסטות מהדרך. התנהגות זו העידה על בגרות צבאית רבה של החטיבה ופיקודה. מצפון והלין פנה מחנה קופבאק מזרחה, אל שטח זייטומיר-קייב, נלכתו צפונית לכביש רובנה-קייב ובמקביל לו. מסע זה בוצע בראשית מרס 1943.

המספר עצמו, שבזמן זה היה כבר בתפקיד סגן-המפקד-הראשי לעיני סוור והבטחה, (בדרגת תתי-קולונל), פיקפק ביעילותה של תנועה זאת, הוון הימנעות מפגוע בכביש הראשי הנ"ל, עמוס התנועה הגרמנית והרגיש לכל תקלה. הוא מתחיל לחשוש, שמא אין זו אלא „תנועה לשם תנועה“, כדי לחמוק מחיל-האוויר וטורי-העונשין הגרמנים. ורק לאחר שהחטיבה מגיעה למטרתה (סביבות קייב וזייטומיר), ופותחת שם בקרבות נגד כוחות עודפים של האויב, מכין המחבר את ערכה של תנועה זו ללא פגיעה באויב — לאחר ששולחות החטיבה מגיעות עד ל-14 ק"מ מבירת אוקראינה, מפוצצות גשרי מסייה^ב והכביש על נהר טיטיב וארבעת הגשרים על נהר אירפין — וכל זה דוקא בקירבת עורקיה-התחבורה הסמוכים ביותר אל החזית המתקרבת והרגישה ביותר. אגב, הסיפור על ספיקותיו אלה, והערותיו לאנשי הפיקוד (קופבאק — רלזניוב) מבליט ביותר את שלימות הקונספירציה ונוהגיה-ההירות הפנימי שבחטיבה. מלבד שנים שלושה אנשים אלה (גם ראש המטה — באזימה), אין איש יודע את מטרת-המסע הסופית; רק לאנשים אלה נודע סוד הקשר עם „המרכז“, הקובע את המגמות האיטרטיביות — וקיים בחטיבה חוק בליעבור: אין שואלים את הפיקוד על כוונתיו. והלא מסע זה חל בתקופת תבוסתם של הגרמנים ליד סטלינגרד, ורלזניוב וחרקוב. הצבא האדום מתקדם במטרה לשחרר את אוקראינה. על כן מקבל קופבאק את ההוראה להתקדם בכיוון החזית, למזרח, לסביבת קייב. כדי להקל על הצבא האדום את מעבר הניפר⁴, ולהעסיק כוחות אויב ניכרים בקרבת החזית דוקא והיא-היא הסיבה לכך שדרך המסע נקבעה אז במקביל לאותו כביש ראשי וחיוני (בסיפור, שמו המקוצר — „אספלט...“) בו עוברות שיירות האויב לאין

4) שאמנם חל רק כעבור חצי-שנה, לאחר תגודות-מל נוספות במזרח-אוקראינה, ומשהוכרעה הכף במערכת יולי — קורסק-אוריל.

מספר — אלה שנגפו ונשלחו לעורף, מערבה, לארגון מחדש — והתגבורת הנעה מורחה, לחיות המתרופפת. הפגיעה בכביש זה, בחלקיו המערביים, אמנם היתה קלה באופן יחסי; אבל היתה קיימת אז הסכנה, שהאויב ירכז כוחות גדולים בעוד מועד, וימנע את החטיבה מלהגיע למטר. ומ„חשש“ זה מחליט קובפאק להימנע מכל פגיעה מוקדמת בכביש ובשיירות האויב, העוברות בו כמעט ללא כל הבטחה. היתה זאת התאפקות טקטית ממלקוח השלל הנותן, שנשאה, במרוצת הזמן, את פירותיה האי סטרטגיים.

ברור, שמסע גדול כמסע יחידותיו של קובפאק לא יכול לעבור מבלי להתגלות — וביחוד בתנאי זמננו, עם פעילות חילהאזיר של האויב, אשר עליה קבל לאימעט קובפאק, בזכרו את הנאי הפרטיזניות מימי מלחמת האזרחים. ועוד זאת: מדי פעם יש לפנות את הדרך מחילות מצב גרמניים — וגם ע"י כך מהגלית דרך מסע החטיבה למטה האויב. לכסוף, מרכזים הגרמנים כיוחות גדולים, המתקדמים בעקבות קובפאק משלושה כיוונים: מעבר ז'יטומיר, קורןסטין ורדומישל, הוה אומר — מצפון, מערב ודרום גם יחד. ומעשה שהיה — כך היה: נתקיימו גם חילות מצב גדולים, שאותם היה הכרח לעקוף. כוזה היה חילהמצב של ז'יטומיר, שהיה מורכב משתי דיביזיות (אמנם, מאלו שהובאו לעורף לשם ארגון מחדש, לאחר האבידות שנגרמו להן בחזית). בשעת תנועת עקיפה זו, שקירבה אותם מאוד לעבר קורוסטין, נשלחו משמרות הבטחה חזקים לעבר ז'יטומיר, ששמיחתן — לפוצץ את גשרי מסה"ב והכבישים, ולמנוע את ניתוק דרך המסע ע"י הטנקים ומכוניות הרגלים של הגרמנים. ומעשה בתוך מעשה: מפקד משמרת הבטחה חשוב התבסס לפתע, ואנשיו יצאו בעקבותיו. הפלוגה לא הגיעה למגמתה, שדרוזיתוק גרמניות עברו בגשר. אכן, קובפאק חילץ את החטיבה, כי

שלה את פרשיו להצית, בכיוון מטעה, מספר ערמות יקש — והגרמנים אצו למקום השריפה, והפסידו זמן. ובינתיים צלחו הפרטיזנים את מסה"ב קורוסטין ז'יטומיר, והעמיקו חזרה ליצירת פוסיאב, רצופי הביצות, מקום שם לא יכול לתדור צידום המשוכלל והכבד של הגרמנים. מפקד הפלוגה התשיעית, הוא המפקד שסרה, „בחר טוב“ היה, ועוד ב'1942 בא אל קובפאק, בהימלטו מכיתור גרמני — אך עם כרטיס המפלגה שלו בא ועם אות מסדר „הדגל האדום“ לו זכה, עליהם שמר על אף חיפושי המשטרה הרוסיה, ששירתה את הגרמנים. קובפאק היסס הפעם, אך רדוניוב כחלמיש היה. בעצם ידו כתב את גור דין המות. פקד על האשם למסור את אות המסדר, ליד הבור שחפרו לו. כעבור שניות מספר הומת ביריה. במסע אותו לילה (בן 60 ק"מ דרך ערבה פתוחה — כדי להגיע עם שחר ליצרות רדומישל) עבר ורשיגורה ברכיבה ליד צגלת הקומיסר „ולאור הירח העולה ראייה: סימיון וסיליביץ' בכה“.

המסע התאחר — אך ערפלהבוקר עמד לו להצילו, ומסוסי הגרמנים לא הופיעו. את היום בילו בכפר לאורך הנהר טיטירב. אחר כך עברו את הנהר, כיו"מ דרומית מערבית לרדומישל, ויחזו במרחקמה מהגדה הדרומית, כ"מ 12 ק"מ מרדומישל.

מפקד החטיבה, מיוז'גנרל טיודר קובפאק

משהתקרב המסע למרחק של כ־60 ק"מ (בקר־האוויר) מקיוב, נתברר שאין עוד להימנע מקרב. אכן, הכוחות שרוכזו ע"י האויב עלו בהרבה על עצמת החטיבה. קובפאק נטה, אמנם, להוסיף להתמתן, כדי לברר תחילה, אם מתנהלות הנורעות של כוחות אויב גם מעבר המזרח, מצד קיוב, שנשאר, לכאורה פתוח, ומה הן. אולם בהיכוחו, שאין עוד כל אפשרות לחכות, מחיצבת לפניו הבעיה העיקרית: כיצד לשמור על האינציאטיבה בידיו הוא, ולהביא את האויב לידי כך שיקבל את הקרב „במקום ובזמן הנוחים לו עצמו“. למקום הקרב נבחר הכפר קודרה. כדי להגיע לעמדות ההגנה של הפרטיזנים שנקבעו בו וסביבו היה על האויב להתקיף דרך יערות וביצות. השאלה היתה, כיצד לאלץ את האויב להיכנס לקרב וקא במקום זה, ודוקא בזמן שנקבע לכך על ידי הפרטיזנים. הכונה היתה: להכות, ככל האפשר, בגדודים מקורוסטיני ומזיטומיר, בטרם יהיה הכרח להתנגש באלה שיבואו עוד מקיוב.

בתקופה זו היה נתיב מסע החטיבה ידוע למדי לגרמנים; כל הזמן חגים אירוני האויב מעל למקום חניית החטיבה שמדרום לרדומישל ומנסים להפציצו — אכן, בלי הצלחת־יתר, מפאת הפיזור הרב של מקומות החנייה, הנמצאים בחסות יער. רודניוב בדוק את זמן שקיעת החמה, ומחליט לצאת למסע רגע וחצי לפניה, באופן שהיציאה אמנם תיגלה לאירוני האויב, אלא שלא יוכלו לגרום נזק רב. בראש המסע הוא שולח את 400 ראשי־הבקר הנמצאים ברשות האפסנאי הראשי, (הנקראים בחטיבה בשם „הבטליון החמישי“), לשם הפחתת האבידות. במקרה של התקפה פתאומית — באם יחשבו את העדר לשדרת־כבודה גדולה ויכונו את הפצצות אליו, במשך שני מסע־ימים קצרים מגיעה החטיבה לקודרה, ומסתדרת בעמדות־ההגנה, הכפר, כאמור, מוקף יערות וביצות, ורק שלוש דרכים, מותאמות פחות או יותר למעבר, חוצות את היער. מבחינת מצבו הטופוגרפי — בתחתית גיא — אין אפשרות לפעול גגו בתותחים. להרעשתו ע"י האויב באות בחשבון רק מרגמות, אבל בשל טווחן הקצר יתאפשר הדבר רק אם יצליח האויב לפרוץ את קו־המגן ולהתקרב; על כן רוכזו הרגרות והמטה מסביב לכפר. אפשרית היתה, כמובן, גם התקפה מהאוויר, אבל, בעצם לא היה בה ממש, לאחר שעיקר החיל חולק לקו־המגן שבתוך היער. ההגנה אורגנה בדרך זו: על שלוש הדרכים הועמדו מוקפי־הבטחה חזקים, במרחק 4—5 ק"מ מהכפר (ענין הטוח 1), וקו־התנגדות עיקרי אורגן במרחק של קילומטר מהכפר. הכוונה היחה להכריח את האויב להפרסם בהקדם ולהיכנס לקרב, בתנאי יער וביצות, כשהתנועה היא קשה, בעודו רחוק מהקו העיקרי — ולנהל קרב תוך נסיגה אטית, עד לקו העיקרי, לעייף ע"י כך את התוקפים, לגרום להם אבידות, לפורר ככל האפשר את הקשר ביניהם ואת מבנה מערכם, ולברר היכן כוחות האויב העיקריים. המפקדים, שהרבו לשקול, מה עדיף בתכנית הקרב — ריוח בטוח או סיכון נועז? — החליטו: ההעזה. לפיכך החליטו גם לשלוח 2 פלוגות תת־מקלענים לעקיפת ה"גל", או ה"דרג", הראשון של הגרמנים המתקדמים ביער, ולעריכת התקפות־אגף מהמארב, על שדרתם השניה משהבוא.

התמרון הצליח. הגרמנים, שרדפו בעקבות נתיב מסעו של קובפאק, נכנסו לקרב עם המשמרות שהעמדו על שלוש הדרכים. לפי רעם היריות אפשר היה לעקוב אחרי נסיגת היחידות בעמדות־ההבטחה. לאחר שיקול קובע קובפאק מה כיוון התקפת האויב העיקרית ושולח עתה, לשם תגבורת, את שתי פלוגות התת־מקלענים, שתפקידן, כאמור, להתקיף את האויב משני אגפים (ואת ה"גל" הראשון גם מהעורף) בהתקרב לקו־המגן העיקרי. אכן, הסיכון שבהחלטה זו היה גדול מאוד. אילו פנה האויב הצדה והיה מתקיף את הכפר ממקום שלא ציפו לו — לא היו גשורים לפרטיזנים כל כוחות ההגנה, כי כל הרזרבה גשלה לקרב. אבל צעד זה היה מבוסס על ידיעת הטקטיקה והפסיכיקה הגרמנית, מתוך הנסיון הרב שהצטבר בקרבות אלה. ההתקפה הגרמנית העיקרית פגעה בבטליון השני („הגולוחובי“, של קולבאקה), שהיה עשיר במיוחד במכונות־יריה „כבדות“. האויב, בעצמת בטליון לפרץ, התקרב כש„שרשרות“

הקלעים שלו כבר אינן סדורות, כשהחילים מצטופפים סביב לקצינים, הנשק־מסייע מסגר. אחרי קרב „רדיפה“ כזה על פני כ־5 ק"מ, בתנאי יער קשים, נתקל עתה בטליון זה לפתע, ממרחק של 60—50 מ' באש של מכוונת־יריה, ונקל לשער מה שהתחולל כאן. הגרמנים נפלו צרות צרות. אך במקרה זה היו הגרמנים זהירים, וערכו את כוחותיהם „לצומק“, באופן שנפגע והוכשל רק הבטליון הראשון — אך לאחריו התקדם הבטליון השני, במסע מהיר לעזרת הראשון. הוא התקדם בשדרה, בסדר מכוונס, בצעד מהיר, — כמעט בריצה וללא כל הבטחה: כי ידע שכאן כבר נכנס בקרב הבטליון הראשון. ועתה הגיעה שעתן של שתי הפלוגות מהרורבה, שהספיקו להגיע בינתיים אל שני צדי הדרך. מימין, הפלוגה השלישית, שמונים וששה תת־מקלענים וארבעה־עשר מקלענים, פותחים באש על הבטליון הגרמני המתקדם בארבעות, במאה ושלושים צעד לדקה, בדרך־יער צרה, ממרחק של 30—20 מטר. מלאכת הפלוגה השלישית היתה דומה יותר לציד מאשר לקרב. לא היה עוד לפרטיזנים נצחון כזה של הרג סיטוני באיב.

לאחר קרב־השמדה זה ברור היה לפרטיזנים, שעליהם לעזוב במהירות את המקום, מבלי לחכות לכך שהגרמנים יביאו כוחות נוספים, חזקים. עוד באותו לילה זו המסע בקצב מזרחה. בדרך משיגה את המסע מקשרת מאחת הפלוגות הפרטיזניות המקומיות ובפיה ידיעות על כך, שבדרך המסע נמצאים שדות מוקשים, שנשארו עוד מזמן קרבות־הנסיגה בסביבת קיוב ב־1941. עד שהידיעה מגיע אל המחבר — שהוא האחראי לסיור — ועד שהוא תופס את הענין, מתברר שראש־השדרה נמצא כבר חמש מאות מטרים לפני שדה־המוקשים. על דעת עצמו הוא מחליט לעכב את המסע ושולח שני רצים: האחד — לעצור את המתקדמים, והשני — אל קובפאק, להודיע לו על כך. הבעיה היתה לא קלה — על החטיבה היה לעבור בזמן הקצר ביותר את המרחק הגדול ביותר מקודרה; וידיעה זו הרי יכלה להיות גם פרובוקציה גרמנית. המסע נעצר. אך מגיעה פקודת קובפאק: לא להיעצר — כי אם לשלוח בראש את עדר־הבקר. פתרון גאוני — בין השאר, גם בפשטותו — בסיטואציה הנדונה. תחילה אין התפרוצצויות, והמחבר נוטה להשוב שהיתה זו פרובוקציה, ויהיה מן הדין להוציא אותה אשה להורג; אך הנה נשמעות התפרוצצויות ומספר פרות נפגעות. קרוב לשעה מתקדם המסע דרך שדה־המוקשים. ההתקדמות היא „כמו על מחבת חמה“. כל החטיבה עוברת בזהירות במסלול, שהתווה עדר הבקר. המסע עבר בשלום. אברו מספר פרות, שבשרן נוצל בחלקו, במידה האפשרית במסע כזה. כמה עשרות פרות התפזרו, אך „לא עלה על דעת איש — אפילו על דעתו של האפסנאי, הידוע בקמצנותו —

הקומיסר, גנרל־מיור רודיניוב (מימין), ומפקד־החטיבה, גנרל־מיור קופבאק, מעיינים במפה.

נחות מכסימלי; ב) כשפעולות הפרטיזנים התנהלו בכל מרחבי הכיבוש, לעתים — כמעט ללא יוצא מן הכלל. האויב הקצה אמנם כוחות רבים להבטחת שטח הכיבוש, אבל היה חייב לפצלם לחילות מצב קטנים, שלא יכלו לסכן באופן רציני את היחידות-שפעלו מסביב להם⁵⁾. במקרים רבים אמנם היה האויב מרכז חילות מצב כאלה לא גרוף, המכוון נגד יחידה פרטיזנית. מטוימת; אבל הדבר היה כרוך בהחלשת כוח ההבטחה במקומות אחרים, והיחידות הפרטיזניות, שנהגו מיתרוך הסיור הודות לתמיכה האוכלוסייה, היו מצליחות, לרוב, להתחמק מהסכנה ולעבור למקומות אחרים. ה"אגרוף" שרוכו והופעל עלול היה איפוא, להלום בחלל הריק, ובהרבה מקרים מסוג זה היה נתקף גם מהעורף, ע"י היחידות הפרטיזניות שחמקו מהשטח המוקף, — ולעתים גם ע"י אלו שחשו לעזרה. בדרך כלל, הרי הטקטיקה הפרטיזנית מפתיעה ברב-גוניותה. אבל עם זה בולט בה יסוד איהן, המבוסס על: א) ניידות; ב) שמירת האינציטיבה; ג) סיור מוקדם העומד על רמה גבוהה.

אכן, בשביל קיומו והגשמתו של נוסח פרטיזנים זה היה הכרח, כאמור, במרחבים ניכרים מאוד. פ. ורשיגורה עצמו אומר: "את מעשה-המלחמה שלנו ביצענו, כל הזמן, תוך הליכה"; והטקטיקה שלנו כולה נבנתה על יסוד זה, שבלי הגן על שטחים, נתקוף את האויב בהתנפלויות בלתי פוסקות. כי זה גרעין הטקטיקה שלנו — לא להניח לו, לאויב, לעולם, לשים עלינו הסגר". הרבים הם העמים, שלהם ארצות ומרחבים, המאפשרים נהגיה האפקט כזה לגבי הגנת שטחים ומקומות?

בסיכומו של דבר: אם ננקוט כנוסחת המחבר — "הניידות היא אם הטקטיקה והאיסטרטגיה הפרטיזנית" — ונראה אותה במובנה הרחב ביותר, נוכל לקבלה כמפתח להערכת הפעולות הטקטיות והתנועות האופרטיביות שבוצעו במסיבות השונות ע"י חטיבת קובפאק והפלגות הפרטיזניות האחרות שדמו לה.

ושוב: גם השנינות הטקטית וגם הגמישות האופרטיבית לא היו עומדות לה, לתנועה הפרטיזנית, בסופו של דבר, לולא ה"עול" של משמעת איסטרטגית וארגונית שהוטל עליה. עקבותיו ורישומי הלא נראו גם בהיקף וגם בתוכן. בסיפורו של ורשיגורה, על ריכוז העצמי הסובייטיבי (הטבעי, והמזעזע את הסיפור עצמו), מופיעות החטיבות האחרות באור עראי, מעומעם. במקצת. אך מיערות בריאנסק ועד לוזהלין עצמה הלכה, במקביל למסע קובפאק, גם חטיבתו של סאבורוב; והיא שנשארה שם, טיפחה את "אויף הפרטיזנים" החדשה למעלה מחצי שנה, וקיימה בה שתי יחידות פרטיזניות. בבוא קובפאק, באפריל 1943, למשולש שבין הפריפיאט והדניפר — מגיעים כעבור זמן לאותה הסביבה גם החטיבה הגדולה, הדומה לשלו, של פיודורוב, פרטיזנים של גליל צ'רינגוב, (איזורי יערות שבגבול אוקראינה ובליו-רוסיה, ממזרח לדניפר), ואתם פלגה מיוחדת של הקולונל מליניק. ובקרוב הבקיע לשם את דרכו, בראש חלק מפלגת הפרשים שלו, נאומוב, מפקד חטיבה גדולה, "אשר ביצע בחודשי החורף מסע פשיטה, יוצא דופן ממש בהעותו, על פני גלילותיה הדרומיים (דהיינו — מועסי העיר. — המער) של אוקראינה", אף כי "הגרמנים הטילו נגדו כוחות גדולים. ואכן, הנהן בנייסותיו והן במטהו..." ובאותם הימים עצמם הלא ניתן ביטוי סמלי למציאות זו של ריכוזים פרטיזניים גדולים, בניאופים, ע"י מתן התואר "גנרל-מיוור" לקובפאק, ודניוב, סאבורוב, פיודורוב, נאומוב, חמשת "הגנרלים הפרטיזניים" הראשונים.

אך, כאמור, לא רק ההיקף הזה הוא שקבע, מעל לכל היתה יד מרכזית מכוונת; הן מדרבנות — והן עוצרות, בשעת הצורך. והיתה משמעת קפדנית ומחמירה. רק מתוך שזכתה גם באלה, היתה הפרטיזניות במרחבי רוסיה הסובייטית — גורם היסטורי צבאי שבכוח — גם למניע היסטורי צבאי בפועל.

5) להבהרת תמונה זו — ראה מפת הפרטיזנים במזרח בילורוסיה, בחודש אוגוסט, 1943. — ב"מערכות", חוב' ל"ו עמ' 50.